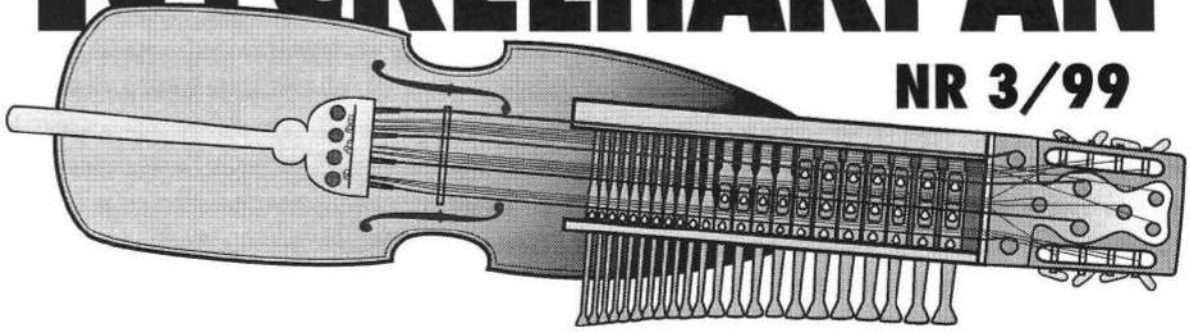

NYCKELHARPAN

NR 3/99

FÖRENINGEN NYCKELHARPANS MEDLEMSTIDNING

UNGDOMSMÄSTERSKAPET 1999

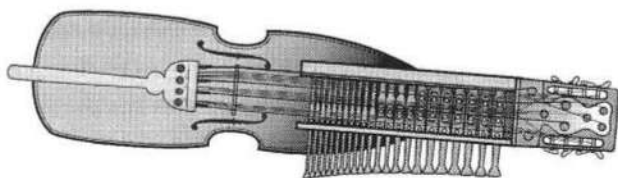
MORITS GULLBERGSON - EN NYCKELHARPKONSTRUKTÖR

INSTRUMENTVÅRD PÅ EKEBYHOLM

MATHIAS STOLT "BODA MATTE"

ÄPPELBO ELLER KLAS HARPARES GÅNGLÅT ?

M. M.

NYCKELHARPAN NR 3/99

Årgång 13.

Medlemstidning för Föreningen Nyckelharpan.

Utkommer med 4 nr per år. ISSN 1401-2936

Adress: Föreningen Nyckelharpan, c/o Möllerman
Riddarstigen 17A, 183 30 Täby.

Tel. kvällar och helger 08-768 13 66, dagtid 08-676 96 57.

Ansvarig utgivare: Sture Möllerman.

Redaktion:

Sture & Marianne Möllerman, tel 08-768 13 66.

Anne-Marie Tärnström, tel 08-89 91 80.

Artiklar och bilder ur Nyckelharpan får ej kopieras för publicering utan medgivande från redaktionen.

Material till nästa nummer skall vara på redaktionen senast 10 november.

MEDLEMSSKAP

i Föreningen Nyckelharpan kan väljas antingen fullt ut eller begränsat.

Fullt årligt medlemskap erhålles mot inbetalning av 125 kr på föreningens postgirokonto nr 491 82 94 - 2.

Väljer du lägre medlemsavgift, 100 kr, erhåller du tidningen Nyckelharpan men avstår från all övrig information.

FÖRENINGEN NYCKELHARPANS STYRELSE

		Telefon
Ordförande	Sture Möllerman	08-768 13 66
Kassör	Paul Westman	08-649 22 09
Sekreterare	Anne-Marie Tärnström	08-89 91 80
Ledamot	Ingemar Aronsson	08-99 62 19
Ledamot	Bertil Wettersten	08-500 312 65
Suppleant	Christer Kvarne	08-641 25 12
Suppleant	Bertil Svensk	08-741 23 65

Föreningen Nyckelharpans org. nr 80 20 11-4289

Adressändring sändes till

Bertil Svensk, Örnens väg 44, 136 40 Haninge.

OMSLAGSBILDEN

Anna-Kristina Widell tillsammans med Henry Wallin som länge varit hennes läromästare.

Foto: Per-Ulf Allmo

INNEHÅLL

i detta nummer

Ungdomsmästerskapet i nyckelharpspel	sid. 3
Morits Gullbergson – en nyckelharpkonstruktör	sid. 4-5
Efterlysning	sid. 5
Instrumentvård på Ekebyholm	sid. 6-7
K. Nils Karlsson in memoriam	sid. 7
Mathias Stolt "Boda Matte"	sid. 8-9
Bussresa med Föreningen Nyckelharpan	sid. 10-11
Klas Harparens gånglåt	sid. 12

**Nästa
manusstopp:
10:e november.**

Bussresa genom Uppland

Det blir ingen kortkurs med Föreningen Nyckelharpan i höst. Istället anordnar vi för alla fullt betalande medlemmar en rundtur med buss då vi kommer att besöka minnesmärken, spelmannsmiljöer och Eric Sahlströminstitutet i Tobo.

Läs mer om detta på sid 10-11.

VM-TÄVLINGAR ÅR 2000

Enligt initierad källa kommer nästa års "Världsmästerskap i nyckelharpspel" att avhållas i anslutning till Spelmansstämman på Österbybruk.

BIRGER GUSTAFSSON AB

är Föreningen Nyckelharpans sponsor i form av mycket generösa villkor vid tryckning av bl a vår medlemstidning. Vi tackar alla hos Birger Gustafsson AB som på detta sätt stöder vår verksamhet.

Arets sommar har jag i upplevt som ovanligt lång med spelmansträffar, stämmor och kurser i det oändliga. Det är kanske därför som det har dröjt lite länge med höstnumret av Nyckelharpan. Nu är den här iallafall.

En sak som har glatt mig särskilt när det gäller spelmansstämmorna, är de gånger då arrangörerna speciellt inbjudit traditionsbärare och låtit dem få ordentligt med utrymme på scenen. Jag tänker närmast på Gåsvikarstämman på Väddö i Roslagen och Häveröstämman i norra Uppland som båda givit oss den glädjen.

Det är viktigt för oss som spelar eller bara lyssnar till

folkmusik att kunna få del i det äkta och genuina spelet, ty utan kunskap och känsla för "gammellåtarna" blir det heller inte något riktigt bra av den "nya folkmusiken".

Ytterligare en av många högtidsstunder från årets sommar: det Öppna Huset vid Ekebyholmskursen norr om Rimbo veckan efter midsommar. En oförglömlig onsdagskväll inledd med en mycket avspänd konsert följt av ett samkväm med spelglädjen i högsätet då vänner och bekanta tillsammans med lärare och kursdeltagar förenades i ett virvlande spel.

Vad vore livet utan musik?

Sture Möllerman, ordf.

Ungdoms- mästerskap i nyckelharpspel.

Den första ungdomsmästaren i nyckelharpspel - därmed 1900-talets enda - blev Anna-Kristina Widell från Borås! Grattis!. Anna-Kristina har en bred repertoar, men har speciellt fördjupat sig i Wallintraditionen.

I Juni 1999 hölls de första ungdomstävlingarna i nyckelharpspel. Platsen var förstås Österbystämman som firade 25-årsjubileum. Vid ungdomstävlingarna spelar man upp två valfria låtar inför publik och jury. Vinnare utses. I övrigt rangordnas inte deltagarna.

Startfältet illustrerade tydligt det faktum att nyckelharpan numera spelas runt om i riket, och således inte längre är en intern angelägenhet för Uppland. Övriga var dock att norra Uppland inte ställde upp med en enda deltagare.

Spelet höll genomgående så hög klass, att riktlinjerna drogs upp på stående fot för en CD - unga nyckelharpister!

Först ut var David Eriksson från Vindeln i Västerbotten. Han bjöd på ett fint bordunspel på kontrabasharpa. En Gånglåtshambo (!?). Det var inte det jämna bordunspel man numera hör på kontrabas- och moraharpur, utan en traditionell kontrabasbordun. När riktlinjerna för tävlingen drogs upp var tanken att vi skulle ha ett antal diplom för att visa uppskattning för olika insatser. För att inte få "inflation" i utmärkelser avstod vi. Men det är troligt att detta spel skulle ha resulterat i ett sådant diplom. David spelade också Trollrikepolska på "vanlig" nyckelharpa. Ett lätt spel med flyt.

Josefina Paulsson från Sala spelade mycket förtjänstfullt Hem från Gesunda och Byggnan. Friskt och välspelat.

Magnus Dürr från Huddinge drog en Värmlandspolska efter Mats Edén och en slängpolska från Småland. Klart och fint spel.

Ellinor Pettersson från Sollentuna utanför Stockholm

spelade också hem från Gesunda, följt av Stugan (båda Sahlströmslåtar). Mycket högklassigt och skickligt.

Emilia Amper från Torsås spelade Min levnadsafton efter Hjort Anders och en dalapolska. Ett utsökt och vackert spel. Återhållsam kraft. En utpräglad känsla för rytm. Klara avvikelser från normalvarianterna - men det är meningen att låtarna skall leva!

Elin Skoglund från Upplands Väsby har vi bl a sett i VM sammanhang. Här spelade hon Gås Anders lillpolska och Vandrigen. Ett rejält spel av en spelman vi kommer att få se mera av. Det låter nyckelharpa om hennes spel.

Anna-Kristina Widell från Borås så. Som nämnts ovan så handlar det om Wallinlåtar - två låtar efter båtsman Däck. Den ena är den kända Båtsman Däcks polska som ju brukar användas som nybörjarlåt och som väl är känd för att vara rätt så trilig... Men! Spelad så här... Utsmyckad och perfekt spelad. Då är den en mästestycke. Det tyckte i alla fall juryn. Och av publikens bifall att döma så var det fler som tyckte så.

Juryn bestod av världsmästaren Peter "Puma" Hedlund samt VM-domarna Sigurd Sahlström, Curt Tallroth, Nisse Nordström och arrangörerna från Eric Sahlströms minnesfond: Gunnar Ahlbäck och Gunnar Fredelius. Juryarbetet förlöpte lite annorlunda än vad som brukar vara fallet vid VM-tävlingarna. En skillnad var den nästan totala spridningen av rösterna vid en inledande omröstning. De sex jurymedlemmarna hade fem deltagare som spontant förstahandsval. När man sedan röstade enligt modellen 3 poäng till ettan, 2 till tvåan och 1 till trean utökades skaran som fick röster ytterligare och det blev en annan etta.

Omröstningen var dock bara ett sätt att få igång diskussionen och välja ut vilka som skulle lyssnas på igen. Tävlingarna bandas alltid. Det blev till att lyssna på samtliga. I några fall upprepade gånger. Det blev några timmars diskussioner...

Omdömena ovan är sådant som olika jurymedlemmar yttrade under diskussionen....

Återväxten är helt klart säkrad, och dessa unga spelmän kommer vi att få höra mer av. Var så säker...

Gunnar Fredelius

Morits Gullbergson

- en nyckelharpkonstruktör

”Från år 1855 – jag var då fem år – härleder sig gryende minnet av nyckelharpan, den där besynnerligt fula, med stora, ihåliga, ögon och långa näsan, den där, som dundrade och sjöng på en gång, som ibland hördes alldeles säkert, men som var så fördold bland myckna folket när den spelade, då det nog varit roligt att höra på men ändå roligare att se hur det gick till med stråken och fingerhopp. Jemt var det svårt att komma nära till, där spelman satt i ett hörn på 'kartaloven', där allt 'sloide' skuttade och hoppade parvis vid stamp, hojt och skratt, för det var dans, 'midsommardansen', den enda på hela året för arbetsfolket, den, som skulle av äldre åtminstone skådas från bägge portöppningarna, spärrade av dessa åskådare och danslystna i flera rader, kararna i feststämning av midsommarölet och litet förvärvat från förråden i bondbyarna av vanligt tjuvbrändt. Allihop visade renvita skjortärmar där de med andra älskogspar tätt och tida trängde sig genom spärret, storordiga och dådlystna i brottning och dra fingerkrok, rent av farliga för en klenmodig femåring, vilken instinktmässigt märkte sig vara ogärna sedd som ett överklassens grobara undantagsfrö. ... Makt hade den som rådde i fingerkrok ... men nån styrka fans väl inte i Smedpelles nyckelharpa, som vissa tag nättopp hördes, när takten stampades som allrabäst.”

Den som vid 76 års ålder så inleder sammanfattningen av sitt musikliv är bokhållaresonen i Tobo bruk; Morits Gullbergson.

Redan så liten märker han av hur det är att komma från en överklass. Med tiden ska han hamna i Uppsala och först bli fanjunkare och senare kamrer, men musikintresset släpper aldrig.

När Morits långt senare flyttat till Uppsala berättar han om hur han en gång tar hem Per Erik Lindqvist (1816-1892), en man som skadat fingrarna och inte kunde spela så bra men byggde många nyckelharpor. Därtill hade han inte alltid någon fast uppehållsort, men höll för det mesta till i Närlingetrakten, Björklinge. Morits ackompanjerar sin harpspelande gäst på sitt piano och tydligen går det ändå så någorlunda att han tar med gubben för att denne ska få spela till aftondans på Polacksbacken – ”det fans aftondans ännu på den tiden innan snillet på modet vändt om ordet till dansafton”. ”Gubben Lindqvist med harpan kom som en gudasänd, installerades i salens centrum, redo till stämning, och så började gnället med frundet (surret, brummandet), spelman, snuven, harpan luven, – hördes inte alls för öron, vana vid korpetter och trummor, utan stamp. Så blev plötsligen annat ljud och annan dans. Ett dragspel ha uppbringats, det Östermalmsklumpiga tog genast övertaget med glans

och snart blev gubben Lindqvist synlig i dörröppningen, rent av utföckad och synbarligen modfäld, kanske med tanken på 'slängda häila.'” Efter den betan sågs den gamle harpgubben aldrig mer på Polacksbacken. Lindqvist yttrade i sammanhanget om sitt fabrikat: ”Jag geck igenom hela Norunda allmänning, jag, för ti få verke ti den här. Si de ska vara standtorka gran, men fröhona ti låda å fröhane ti lock om ho ska kunna bi någe ... riktigt ...”

En annan harpspelare från samhället botten som Morits berättar om är Bålinge-gubben, alias Erik Larsson Henning (1803-1880), som förresten dör när han är på luffen någonstans.

Den bondson, klockare och nyckelharpospelare Mats Wesslén, som kanske har sitt finger med i spelet då hans farfar tillverkar en silverbasharpa åt sergeant Söderstedt vid Ullfors bruk, möter han bara en gång. Han är då femton år och just hemkommen från tre terminers lärartjänst vid Åkerby folkskola. Vid besöket hemma hos honom ”vid lampans klara sken” går spelet fortfarande med liv och lust, ”mästarn med nyckelharpan var visserligen förtjent all uppmärksamhet, men hans gossar med fiolerna ... så unga och små, kunde spela så ändå!” – denna kväll var det med sonen Adolf. Den 53-årige ”gubben” tycker han däremot börjar bli gammal. Som tonåring hade Wesslén gått i skola hos Hæffner, organist vid Uppsala domkyrka. Denne kände musiker och kompositör hade fördjudat sig i den svenska folkmelodien och frågan blir vilken roll detta kom att spela för hans unge elevs fortsatta musikliv.

Om Morits tycker om spelet så låter han sig dock inte alls imponeras av den förändrade harpa som Wesslén tagit fram. En självutnämnd ”expert” lovprisar visserligen denna silverbasharpa ”med en underrad av knavrar för 2 strängen enl. Wesslins förbättringssystem” och tycker att nu kan man få fram toner som inte fanns i den gamla. Morits genomskådar ”skrävaren” och menar att denne inte hade en aning om vare sig vilka toner som fanns eller inte fanns. Han använder omdömen som ”tvångströja” när han jämför den nya harpvarianten med dess föregångare – som han beskriver som kontrabasharpa – och den enda förtjänst han ser är möjligheterna till harmonisering, om än begränsat till enbart i C-dur.

Detta är den bakgrund man kan utläsa ur de efterlämnade skrivierna av en uppenbart alltför innovativ harpkonstruktör. En bild växer fram av en överkritisk och, som det känns, litet bitter person. Kanske gick han länge och samlade ammunition för att ta revansch genom att själv konstruera en ”bättre” nyckelharpa; ett salongsinstrument till skillnad från den folkliga nyckelharpan. Sitt första exemplar får han

färdigt 1899 och ett andra 1910. Trots ett långtgående nytänkande: med alla nycklar i ett plan därtill skrammelfria och lätt åtkomliga, fullständig med avseende på hel- och halvtoner inom tre oktaver, egna nycklar för basen; g och a, och kontrabasen; d, samt fem spelsträngar stämda till a, c, f, e och a, händer egentligen ingenting. Lefflers uttalande vid

spelmanstävlingarna i Uppsala 1909 om Gullbergsons harpas stora förtjänster för harmonisinet och för den musikaliska nivån når inte spelmännens medvetande, utan försöket får sägas dog ut med sin skapare. Som en annan av deltagarna profeterade: "Den kommer inte att slå".

Per-Ulf Allmo

Efterlysning

Vem är – varifrån kommer den Erik Hindberg som finns med på nedanstående gruppbild?

Den som frågar är Per-Ulf Allmo; tel 08 - 778 29 73 annars per-ulf@algonet.se

I främre raden: Sven Tallroth, Elias Jansson, Hjort Anders Olsson, Anders Nordström, "Viksta-Lasse" Leonard Larsson och August Bohlin.

I bakre: Abel Eriksson, Henrik Eriksson, Erik Hindberg, Oscar Larsson, Martin Andersson och Johan Andersson.

Mera bilder

Du som har äldre bilder på på nyckelharpspelmän och heller inte vet vilka de avporträtterade är, får också gärna publicera bilderna här i vår tidning och därigenom kanske bli hjälpt med identifieringen.

Samtidigt gläder du ju oss läsare med en ännu rikare illustrerad medlemstidning. Nytagna bilder med fotografens medgivande säger vi naturligtvis heller inte nej till.

Har du möjlighet att själv scanna in bilderna bör upplösningen vara 200 - 300 dpi.

Instrumentvård på Ekebyholm.

Gösta Bengtsar, en av de många deltagarna vid årets Ekebyholmskurs delar här gärna med sig av sina intryck från "en spelkurs med olika aktiviteter under dag och natt".

Bland alla bra lärare som spelade med oss långt in på natten fanns Esbjörn Hogmark. Han hade dessutom lektionspass på dagarna med teori och instrumentvård. Under hans håltimmar fanns det möjlighet att få sitt instrument åtgärdat, vilket ofta innebar att lärarna skickade elever till Esbjörn vilkas instrument behövdes justeras.

Jag gick på alla Esbjörns lektioner där teori och praktik varvades och delar gärna med mig några av mina intryck därifrån.

Många spelar på sin nyckelharpa men struntar i instrumentvård. Man glömmer eller vet ej vad som bör ses över regelbundet.

1. Stall som flyttat sig ifrån utgångsläget är vanligaste problemet, 2-5 mm fel vanligt. Stränglängd mellan sadel och stall justeras in, samtidigt en kontroll av lövpositonen för oktaven A (12:e knavern). 200 mm med frivängande stränglängd 400 mm.
2. Stämmskruvar som sitter fast. De stämmskruvar som används ofta fungerar bättre om de får skruvpasta eller skolkrita på lagringsytan, lättare att vrida!
3. Nyckelleken; här justerades många löv till rätt ton.
4. Intonering utfördes av Esbjörn för vanliga toner. Oktaven tonen A och C m.m. Kromatisk stämning ändras till något högre C-sträng samt justering av G-sträng.
5. Esbjörn anmärker på vissa lekar! Nycklarnas tryckyta skall sitta rätt så att det går att spela, lätt!
6. Löv som är för nära strängarna. Här avlägsnas material.
7. Ibland är spelsträngarna för långt ifrån löven. Stall flyttas i sidled. A-strängen 2 mm de andra 3 mm.
8. Uttag görs i stall för bättre avstånd löv-sträng. Sträng flyttas.
9. Lövens baksida för nära strängarna ger störande, klirrande ljud. Stall flyttas i sidled eller material avlägsnas från lövets baksida!
10. "Citarljud" ifrån vissa resonanssträngar. Ljudet orsakas av sträng som inte ligger rätt an mot stall eller sadel. Man justerar hacket för sträng.
11. Nedsjunkna lock förekommer på äldre nyckelharpor. De kan behöva ny basbjälke och locket justeras, ev. nytt!
12. Esbjörn jublar! Ett objekt att fotografera. Locket har rasat under nyckelleken på tidig Bäckström-modell ifrån byggkurs, ca -77.

13. De tidiga kursmaterialen är en katastrof för nyckelharpbyggen, enligt Esbjörn. De är ej utprovade, dvs skrivbordsprodukter! Gäller Lundin och Bäckström harpor. Många tidiga byggen omkring 75-80 håller ej. Kan rasa ihop om man följer ritning!

14. För att bli bra instrument behöver många av nyckelharporna ytterligare åtgärder, efter Ekebyholm. Ev krävs en större ändring i verkstad t.ex. av harpdoktor. Nytt stall, ny strängplacering, ny basbjälke, ändrad lek mm.

NÅGRA BYGGTIPS.

1. Botten: Gran hårt material 7-8 (9) mm tjocklek. Lönn 5,5-7 mm. Inte avtunnat mot sidorna, det skall vara stabila kanter.
2. Locket: Hårt granmaterial av bästa gitarrkvalité rekommenderas, 4-4,5 mm tjocklek! Inte avtunnat mot sidorna.
3. Esbjörn förspänner locket med basbjälken, som formas efter limningen. Något konvex, förebygger att locket sjunker!
4. Lutande sidor ger ljudkroppen ett bättre utseende, mindre lådig form. Gamla harpor från Uppland har lutande sidor.
5. Sågade sarger 4-5 mm tjocklek. Olika fiberriktningar ger varierande mönster på sargsida. Bra stark limyta mot lock och botten, rekommenderas. Nytt lim.
6. Limmade sarger förekommer men sågade är vanligare.
7. Skruvplattans utseende bör passa till kroppsformen!
8. Äldre harpor i Uppland har träskruvar och ganska stor skruvplatta.
9. Skruvmekanism för gitarr och mandolin är ok tillsammans med träskruvar.
10. Cittra nagel och motsvarande stämmskruvar. Inte helt rätt!
11. Nyckelleken: Man sparar höjd med 7,5 mm tjocka nycklar samt tunnare botten 4 mm. Ger ca 2,5 mm lägre gavel!
12. Spunnen A-sträng ger inte samma klang som blanktråd diameter 0,50-0,55. Esbjörn föredrar blank sträng.
13. Harpmodeller finns olika. Erik Sahlströms olika modeller är ofta bra och utprovade. Undvik att bygga Lundin och Bäckström ifrån ritning. De är skrivbordsprodukter! Det finns modernare ritningar och byggen att kopiera.
14. Harpor som Tallroth modeller är mer åt fiol ljud!
15. Erik Sahlström använde aldrig cello finstämmare på stränghållaren. (Jo, på min som Eric byggde -81. Red anm.) Finstämmarna är störande vid spel! Ej helt rätt, men underlättar!
16. Esbjörn kontrollerar mitt 2:a bygge. Stallet måste flyttas

till 400 mm, satt fel. Stränghållaren får beröm. Inga störande finstämmare. Botten sticker ut för mycket, en antydan räcker! Skruvplattan är ganska liten, inte helt rätt.

Jag väger gärna nyckelharpor. Tyngst i Ekebyholm (som jag vägde) var 2,6 kg. Esbjörns harpa 2,05 kg.

Vid jämförelse såg man att tunga harpor var överdimensionerade, över allt. Hals, skruvplatta stränghållare, stämmskruvar samt även stall! Vid spel på tunga nyckelharpor kan X-sele fördela instrumenttyngden.

Gösta Bengtsar

*Ekebyholmsläraryrarnas framträdande med utbytta instrument.
Esbjörn Hogmark, cittra; Anders Liljefors, munspel; Peter Herdlund, durspel; Ditte Andersson gitarr; Eva Tjörnebo, fiol.
Foto: Sture Möllerman.*

Nyckelharpbyggaren och spelmannen

K. Nils Karlsson

på Singö, är död. 77 år gammal.

Med sin spalt "Nisses bygghörna" medarbetade Nisse som folkbildare och inspiratör flera år, i tidskriften "Nyckelposten". Hans stora kunskaper om nyckelharpbygge var baserat på ett lidelsefullt intresse och en gedigen erfarenhet under många år. Erfarenhet som han därefter generöst delade med sig åt andra. Också för mig blev hans artiklar i Nyckelposten till stor hjälp och inspiration vid mitt eget harpbygge, då det i Norge finns mycket liten kunskap om detta instrument. Många är troligen de misstag jag har undvikit, tack vare att Nisse gjorde dom före mig.

Efter någon tid *måste* jag bara ha mer kunskap om bygget eftersom jag hade kört fast ordentligt. Därför skrev jag några rader med frågor till Nisse. Han svarade genast – på ett vänligt, detaljerat och mycket pedagogiskt sätt om hur man kunde bygga sin nyckelharpa – han hade byggt många. Jag hade förmånen att brevväxla med Nisse i över tre år och kände alltid stor förväntan över vad Nisse skulle svara. Han diskuterade inte bara byggt teknik, men hade också filosofiska reflektioner kring harpbygget. Mina förväntningar blev *aldrig* grusade.

Snart insåg jag emellertid att mitt harpbygge skulle ta väldigt lång tid och ville i väntan på att min egen skulle bli färdig, lära mig spela på en köpt nyckelharpa. Naturligtvis helst en som var byggd av Nisse. Försiktigt förhörde jag mig om Nisses möjligheter till detta. Han blev först lite tveksam då han egentligen hade tänkt lägga av med byggandet för att få mer tid för sitt spel. Men till min stora glädje meddelade han i nästa brev att han i alla fall beslutat sig för att bygga en sista nyckelharpa – och den skulle bli min om jag ville ha den!!

Efter 2,5 månader (300 byggtimmar) var den klar och jag tog tåget från Halden till vackra Singö i Roslagen en

februaridag 1988. Det blev ett intressant möte med den gamle lotsen K. Nils Karlsson som också visade mig Singö samtidigt som han levande och initierat berättade om farvattnen i Roslagens skärgård. Nisse bodde på ön i en stuga tillsammans med sin Margit. Han visade mig också nyckelharpverkstaden som inte var stor, men välordnad och mycket praktiskt inrättad. Nisse hade också en ny harpkropp under limning och jag förstod att det inte var så lätt att sluta bygga som han kanske hade tänkt.

Till slut tog Nisse blygsamt men högtidligt fram "min" harpa och lät stråken leka. Jag blev omedelbart fäst vid det vackra instrumentet som hade fin "harpklang" och vacker patina. Vad jag kunde bedöma så var harpan ett mästerverk och noggrant utförd i alla detaljer av denne skicklige byggare. Nisse gav mig noggranna instruktioner om skötsel och uppmanade mig att skaffa en elektronisk stämapparat – vilket jag gjorde och inte har ångrat. Jag glädde mig åt att få lära mig nyckelharpspel på Nisses harpa men också att bygga vidare på min egen och trodde att jag under tiden kunde räkna med Nisses kloka råd och kommentarer vid vår fortsatta brevväxling.

Men, livet är oförutsägbart och min nyvunne vän Nisse dog tyvärr hemma på Singö, efter en tids sjukdom. Han tog därmed också sina många kunskaper med sig. Vad jag vet så fick han aldrig systematiserat och skrivit ned dessa, så som jag flera gånger hade föreslagit honom att göra. Inte heller fick han mera tid till sitt harpspel som han planerat. – Men, sin sista nyckelharpa tror jag han fick färdig, en duktig 17-årig flicka skulle ha den, sa Nisse.

Till slut vill jag gärna tro att denne vänlige, generöse man från Singö som glädde så många med sina nyckelharpor och sitt spel, nu befinner sig i en annan sfär. Finns det en sådan så är det inte någon tvivel om att Nisse låter stråken leka också där!

Ola Berglund, Halden.

Mathias Stolt

"Boda-Matte"

Text Jan Shlberg. Foto: Margaretha Sahlberg

F.d.dragonen, senare sågverksarbetaren Mathias Stolt föddes i Films socken, Olands härad, Uppsala län den 7 november 1846.

Han var yngste sonen till bruksarbetaren Mats Harpare och hans hustru Carolina Stolt. Familjen levde och var verksam vid Ladugårdens ägor norr om Österby samhälle där hemmet var. Sannolikt idag varande parstugan "Harpars" kallad 1,5 km norr ut från Österbybruk efter landsvägen mot Lövsta bruk och Forsmark.

Tydligt var Harparhuset samlingsplatsen och bostad för Harpareläkten, där stundtals under 1800-talet farföräldrar och farbröder och fastrar bodde med sina familjer. Harparhuset var sannolikt även på 1800-talet en parstuga.

Fem år efter faderns död 1866, får Mathias möjlighet till en fast inkomst och ett statusfyllt yrke med blanka knappar. Han blir dragon, tungt beriden kavallerist. Och rusthållare är baron G Tamm på Österbybruk. Mathias morfar var också dragon med namnet "Stolt" åren 1813-1831. Året fram till 1866 hette Mathias företrädare Johan Isac Stolt.

Mathias ingick fr o m 1866 den 8 december i Lif Regimentets Dragoner Corps, Norra Uplands Sqvadron No:82 Åby rusthåll. Åby rusthåll låg i Rasbokil socken, men ägdes och nyttjades av G Tamm på Österbybruk. Omkring 1865 tog baron Tamm hem sina dragoner från rusthållen, manskapet skulle ha bostad och hästarna stallades in i brukstallet och en särskild rustkammare inrättades. Ur rullmaterialet för Norra Uplands Sqvadron kan man läsa att Mathias Stolt bor i Boda torp. Även husförhörslängden för Films församling 1866-1870 vittnar om att Dragonen No: 82 Mathias Stolt med moder bebor Boda torpet. Från 1867 i december finns även en person till antecknad.

Mathias är nu 21 år och ingår äktenskap med smedsdottern Lovisa Oldberg från Gruvan. Första lysningen sker i Films församling 1867 i november och vigsel den 26 december. Lovisa är 5 år äldre än sin man.

Livet verkar ha gått i inrutade rutiner med möten och generalmönstringar samt hårt arbete fram till 1883. Då händer något drastiskt. "Dragonen Mathias Stolt" får frisedel och slutar sin tjänst vid rusthållet.

FRISEDEL: Undertecknad rusthållare för No: 82 Åby af Norra Uplands Sqvadron och Kongl. Lif Regimentets Dragon corps, får härigenom ovillkorligen medgifa att Dragonen för ifrågasvarande nummer Clas Matthias Stolt erhåller afsked ur krigstjänst.

Dannemora och Österbybruk den 18 juni 1883
För Aktiebolaget Österbybruk
Gustaf Tamm

Boda dragonortorp.

Ur generalmönster rullan för regementet, vid genmönstring den 28 juni 1883 kan vi också läsa följande. "Avsked: Begär och får avsked 'utan underhåll' med rusthållarens begivande. Tjent väl."

Vad var anledning till detta? (Källforskning pågår.) En betydligt bisarrare tillvaro drabbade sannolikt Mathias nu 37 år gammal och hans hustru för att få mat för dagen och tak över huvudet. Modern levde fortfarande, men inga andra källor styrker att man flyttade från Boda torpet.

Vi kanske ska stoppa historien här ett tag. Hur var det nu? Var inte Mathias spelman? Jo, "Boda Mattes polska" har ju alla nyckelharpspelmän någon gång spelat och Boda Matte var ju "Dragonen Mathias Stolt". Denna polska är spridd över hela Sverige, jag påstår över världen, för denna bondpolska från Österby har även amerikanska nyckelharpspelmän vid besök i Österby inte kunnat undgå att lära sig.

Om man sedan analyserar Mathias spelmansgärning, vad vet vi om den?

En skriven källa är Svenska låtar "Upplands delen". 1924 besöker Olof Andersson nordöstra Uppland för folkmusikkommissionens räkning och fortsätter den bortgångne Nils Anderssons uppteckningsarbete. Tecknar i Österbybruk upp låtar efter förre dragonen dåvarande bruksarbetaren Karl Svensk. Svensk var född 1873 i Valö socken och bodde vid Anderssons besök i Gamla Österby, granne med Ladugårdens ägor. Man kan läsa i ingressen för Karl Svensk, "Han kom först i förbindelse med en harpspelare Stolt 'en klen spelman' säger Svensk, vilken lärde honom stämman harpan, därefter med Karl Österberg samt Jan Wenngren, som tog vid efter Klas Harpare."

Här kan man spekulera. Vi ska återkomma till året 1894 och vid den tidpunkten var Karl Svensk 21 år. Sannolikt nybliven dragon och fick kanske p g a ungdomligt övermod inte så bra kontakt med sin avrustade yrkeskollega. Eller

skedde denna kontakt tidigare och ålderskillnaden mellan spelmännen än mer påverkade det musikaliska givandet och tagandet? Vem vet?

Mathias Stolt var kusin med Klas Johan Harpare och blev nog påverkad i sitt musicerande av sin 11 år äldre kusin. Klas Harpare levde mellan 1835-1875. Med detta i bagaget får man förmoda att Mathias Stolt spelade kontrabasharpa med dubbellek eller Österbyharpa och som hans kusin tillskrevs konstruktionen av. Och så klen spelman kan han nog inte ha varit eftersom en så bra bondpolska finnes i hävderna efter Boda Matte.

Vi återvänder till året 1894. Den 13 september sätter Mathias Stolt nyckeln i låset och låser dragontorpet i Boda för sista gången. Sannolikt skulle en ny dragon in i torpet och arbetstillfällena för Mathias blev kanske sämre från brukets sida. Efter avresan skulle han och hustrun aldrig återse sin hembygd mer. Med en avflytningsattest på fickan ställs färden till sågverkens rike och Västernorrland. Man flyttar till Skön, en socken utanför Sundsvall.

Den 24 september finns en inflytningsattest antecknad i Skön och makarna bosätter sig i Vestland. Mathias är nu sågverksarbetare, 48 år gammal och får sannolikt slita hårt

för brödfödan. På den platsen stannar makarna i ett år. Finns sedan vid Skönvik i samma område fram till oktober 1897 då man utflyttar till Sundsvall. Skriven i Sundsvall som arbetare bosätter sig makarna på Östermalm 14 vid stadens södra utfart. Kanske fanns det byggnadsarbete i staden knappt tio år efter den stora branden 1888 att tillgå. Makarna lever på samma adress fram till Mathias död 1924 den 29 mars. Hustrun Lovisa Oldberg dör tre år senare 1927 den 5 november.

En upplandsspelman gick ur tiden, långt ifrån sin hembygd och flera frågor söker sitt svar. Tog Boda Matte med sig sin nyckelharpa när han flyttade? I så fall, spelade han offentligt någon gång på platserna där han levde till slutet av sitt liv?

Någon bouppteckning efter Mathias eller hustrun finnes ej. Inte heller några barn, så frågan om något nyckelharpspel efter 1894 har ej kunnat klarläggas.

Källor:

Kyrkoarkivalier från Film, Skön och Sundsvalls församlingar, Militärt rullmaterial över Liv-regementets Dragoner, Svenska låtar Upplandsdelen samt Lars Erik Larsson Uppländske Spelmän.

*Ännu idag hörs nyckelharpspel då och då vid Boda dragontorp.
Sten Stenholms och Jan Sahlberg.*

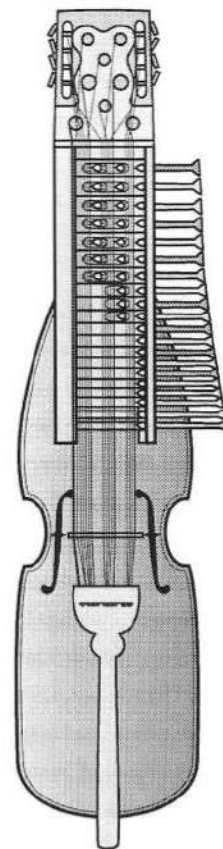
Artikeln om Boda Matte är författad av Jan Sahlberg, Täby som idag har Boda torpet som sitt fritidsställe. Materialet finns även tillgängligt på internet, Jans hemsida <http://home.swipnet.se/~w-91971/>

Sedan detta skrevs har ytterligare fakta kring Boda Mattes leverne kommit till Jan Sahlbergs kännedom och tidningen Nyckelharpan hoppas kunna publicera även detta material.

Red.

FÖLJ MED FÖRENINGEN NYCKELHARPAN PÅ EN RESA GENOM UPPLAND!

*Söndag 24 oktober
avgår Föreningen Nyckelharpan's hyrbuss från Stockholm,
för att göra en rundtur i Uppland med besök
vid minnesmärken, spelmansmiljöer och
Eric Sahlström-institutet i Tobo.*

Guide och berättare på resan: Leif Alpsjö.

AVRESA

Söndag 24 oktober klockan 9.00 från Wennergren-skrapan, Sveaplan i Stockholm. Samling kl. 08.45 senast!

Kl. 10.15 möter vi Leif Alpsjö vid Björklinge kyrka.

Återkomst till Stockholm: ca kl.17.

Tyvär finns ej utrymme att ta med instrument på resan.

KOSTNAD

Inklusive lunch och kaffe: Fullbetalande medlemmar i Föreningen Nyckelharpan 200:-. I mån av plats kan även familjemedlemmar och därefter enbart prenumeranter av tidningen Nyckelharpan medfölja, då till priset 300:-.

Totalt finns 30 platser - först till kvarn får mala!

RESRUTT - MED RESERVATION FÖR MINDRE ÄNDRINGAR:

10.15 Gås Anders-statyn Björklinge, Slänsen, Närlinge, soldaten - ben över muren, Allmänna varvet, John Olsson, Bosse Larsson, Mats i Snugga, Andersson i Krogen, Handlar Lundin - affären.

10.45 Viksta Lasse-stenen och graven, Viksta, se Eklunda på håll, Gisselby, Nisse Nordström, Harvikadammen, Hasse Gille, Einar Hansson entomolog, Österby herrgårdsområde kort vandring.

12.00 Lunch på Gammel-Tammen i Österbybruk.

12.45 Avresa från Österbybruk.

13.10 till 13.40 Eric Sahlström-statyn och graven, Tegelsmora kyrka.

14.00 till 14.20 Sture Sahlström i Trollrike.

14.30 till 15.10 Toboinstitutet med KAFFE.

Bergsvägen hem genom Vendel till Björklinge, Läbykrogen, Närlingevägskalet.

15.40 Åter i Björklinge.
Tack och farväl till vår ciceron Leif Alpsjö.

17.00 Åter i Stockholm.

Fyll i (TEXTA!), klipp ut och skicka snarast nedanstående svarstalong till Anne Marie Tärnström, Brunkullegränd 11, 162 45 Vällingby. (Endast skriftlig anmälan gäller.)

Besked om du fått plats i bussen senast en vecka innan avresan. Betalning sker på söndag morgon vid resans start.

Jag anmäler mig till Föreningen Nyckelharpan bussresa den 24/10 1999.

Jag är intresserad av ytterligare en plats, i mån av utrymme.

Namn _____

Adress _____

Tfn.nr / e-post _____

Helgen före midsommar infaller spelmansstämman i Österbybruk, alltid. På söndagen tågar en ansevärd mängd nyckelharpspelare genom bruksorten, alltid (näst intill, i alla fall). Det är högtidligt att gå tillsammans med en lång rad andra nyckelharpspelare från när och fjärran där uppe i Uppland, där nyckelharpmusiken liksom svävar omkring i luften i ortnamn och miljöer.

I alla fall borde det vara högtidligt, men enligt min mening försvinner stämningen ganska omgående när tåget startar – till tonerna av Äppelbo gånglåt. Och den spelas hela vägen fram till herrgården, det blir många gånger. Där bak i tåget var det den enda gånglåt en hel stor grupp nyckelharpspelare kunde enas kring.

Hur kan det komma sig att man reser till Österbybruk för att spela tillsammans med en massa andra kända och okända nyckelharpkamrater (och en och anna fiol) och inte kan marschera till någon enda uppländsk gånglåt, utan drar upp

en näst intill utsliten dalalåt!? Inget fel på Äppelbo, men tillfället, sammanhanget, är definitivt fel. Hur många bra marscher och gånglåtar finns det inte att öva på under årets 12 månader inför kommande sommars stämmor?

Nyckelharpspelare: lär in minst en, helst fler marscher och/eller gånglåtar till Österbybruk 2000, låt oss slippa Äppelbo gånglåt nästa sommar.

Förslagsvis någon eller några: Klas harpares gånglåt, Brännvinsmarschen, Mungalåten, Gånglåt efter Marståtran, Iskällarbacken. OK, Brännvinsmarschen är nog inte helt lätt att spela och marschera till samtidigt om man inte är van, och Mungalåten finns i många varianter, men någon av de andra tre?

Börja med Klas Harpares gånglåt, noter här nedan!

Anne-Marie Tärnström
ami.tarnstrom@swipnet.se

KLAS HARPARES GÅNGLÅT

Låten är här digitalt renskriven av Bertil Wettersten efter en handskreven variant. Det kan förekomma mindre avikelser i andra nedteckningsr, med denna version bör fungera i de flesta sammanhang. (Red. anm.)